

Index

Sr#	Description	Page No.
01	Article	02
02	Turnitin Report	10
03	Report of International Reviewer	12
04	Report of National Reviewer	14

Social reformers A reflection on the human messages of the mystics Of Iran and the subcontinent

*Qasim Safi

Abstract:

It is evident from historical evidence that a considerable number of Iranian mystics have gradually and over many centuries gone to the subcontinent and other lands, and some of them for the first time propagated and taught Islamic teachings and promoted the language and culture of Iran. Along with the peace between the different strata of the societies, they have worked hard and the good methods and efforts of them and their artist friends with a capital of science, practice, technology, piety and high vision, caused the culture and civilization of those lands to be of high human value and the glory of Islam will be enjoyed and the foundation of their teachings will be expanded to such an extent that the culture of the regions will be beautifully and impressively transformed and take another title; Like the Kashmir region, where Mir Seyyed Ali Hosseini Hamedani, nicknamed Ali Sani, a mystic, scholar and great writer in the 8th century of Hijri, in a period of less than seven years, with a comprehensive and attractive method and extraordinary methods that increase the level of knowledge and scholarship And art, artistry and healthy living were used with empathy and like-mindedness among the people, it caused the spread of Iranian-Islamic mysticism and the promotion of the rich Persian language and culture, and that region became known as Small Iran. The magnificent monastery and mosque of Mir Seyyed known as Shah Hamedan, which he built in Srinagar, was the center of Iranian cultural education. He is still respected by the people, and his tomb is always a special and public place in the city of Kolab, which is a part of the newly independent country of Tajikistan, and his writing is more than 70 books and treatises. Now more than ever, the message and behavior of Mir Seyyed Ali Hamedani is needed and it is necessary that while cherishing the memory of those like him, their human message should be reread for today's generation with truth and political teachings. And social, cultural and artistic and their thoughts should be looked at with respect.

Considering the scope of the topic, for example, in the text of the article, the scientific and moral characteristics of some influential mystics such as Ali Hojveiri, Makhdoom Nouh Suhraivardi, Zakaria Multani, Osman Marwandi, Mirysed Ali Hamedani, Shah Abdul Latif Behtai, Sheikh Hassan Kharraqani, Maulana Jalaluddin Rumi, Attar Nishaburi, Sachchal Sarmast and other than that we mention. People who, after the passing of centuries, can still be effective in improving the thinking and correcting the minds of today's people, and in the way of governance and civil planning, reconciliation and kindness in Islamic countries.

Keywords: Mysticism and spirituality, pacifist ideals, Sufis and mystics, Iranian cultural values, Persian language and literature

مصلحان اجتماعی

تأملی در پیام‌های بشری عارفان ایران و شبه قاره

*قاسم صافی

چکیده :

از هر طرف که رفته‌ام، جز حیرتم نیفزود

زنهار از این بیابان وین راه بی‌نهایت

از قرائن و شواهد تاریخی مشهود است که تعداد قابل ملاحظه‌ای از عارفان ایرانی، به تدریج و طی قرن‌های متمادی عازم شبه قاره و سرزمین‌های دیگر شده‌اند و بعضی از آنها برای نخستین بار به تبلیغ و تدریس معارف اسلامی و ترویج زبان و فرهنگ ایران زمین توأم با سلم و صلح و صفا بین اقشار مختلف جوامع، اهتمام کرده‌اند و مساعی جمیل و روش‌های مطلوب و مجاهدت‌های آنان و یاران هنرمندشان با سرمایه‌ای از علم و عمل و فن و تقوا و بینش والا، موجب شد که فرهنگ و تمدن آن سرزمین‌ها، از ارزش والای بشری و فره و شکوه اسلامی برخوردار گردد و شالوده تعالیم آنان به قدری گسترش یابد که فرهنگ مناطقی به طور زیبا و چشمگیر دگرگون شود و عنوانی دیگر گیرد؛ مثل منطقه کشمیر که میر سید علی حسینی همدانی ملقب به علی ثانی، عارف و عالم و نویسنده بزرگ در قرن هشتم هجری در مدتی کمتر از هفت سال با متد جامع و جذّاب و روش‌های فوق‌العاده‌ای که در بالا بردن سطح دانایی و دانشوری و فن و هنرمندی و زیست سالم با همدلی و همفکری میان مردم به کار بست، موجب گسترش عرفان ایرانی- اسلامی و ترویج زبان و فرهنگ غنی فارسی گردید و آن منطقه، به ایران صغیر اشتها یافت. خانقاه و مسجد باشکوه میر سید موسوم به شاه همدان که در سرینگر بنا کرد و مرکز تعلیم

فرهنگ ایران زمین بود همچنان مورد توجه و احترام مردم است و مزارش نیز در شهر کولاب که جزء کشور تازه استقلال یافته تاجیکستان می‌باشد همواره زیارتگاه خاص و عام است و تألیفاتش نیز بالغ بر 70 کتاب و رساله، مطالعه می‌شود.

گویند میر سید علی به صحبت هزار و چهارصد نفر از اولیاءالله رسید و غریب تر، آن که چهارصد تن را در یک مجلس دید و اکنون نیز بیشتر از هر زمان دیگری، به پیام و منش و سلوک او، احساس نیاز می‌شود و بسزاست که ضمن گرمی داشت یاد و خاطره امثال او، به راستی و درستی پیام انسانی شان برای نسل امروز بازخوانی شود و تعلیمات سیاسی و اجتماعی و فرهنگی و هنری و اندیشه‌هایشان به دیده توقیر نگریسته گردد.

با توجه به محدود بودن زمان ایراد سخن در همایش و با عنایت به گسترده‌گی موضوع، برای نمونه در متن مقاله به ویژگی‌های علمی و اخلاقی چند عارف اثرگذار نظیر علی هجویری، مخدوم نوح سهروردی، زکریا ملتانی، عثمان مروندی، میرسید علی همدانی، شاه عبداللطیف بهتایی، شیخ حسن خرقانی، مولانا جلال الدین رومی، عطار نیشابوری، فاروقی مشهور به سچل سرمست و جز آن اشاره می‌کنیم که بررسی زندگی و شخصیت و روش و منش و صفای باطنی که در ارتباطات اجتماعی و مراوده با مردم و سرزمین‌ها داشته‌اند پس از گذشت قرن‌ها، هنوز می‌تواند در بهسازی اندیشه و تصحیح ذهن مردم امروز، و در شیوة حکومت داری و تدبیر مدن و آشتی و مهربانی در کشورهای اسلامی، کارایی داشته باشد. آنان که در زمره حق جویان و پاکبازان یاد می‌شوند (نه صوفی نمایان و مدعیان درویشی)، چراغ راه و راهنمای کسب مکارم اخلاق و صفای درون بوده‌اند و گسترده‌گی سلم و صلح و صفا و مودت و نیک خواهی، و برحذر دارنده نزاع و کشمکش و قتل و خون ریزی و تعسف فکری و تحمیل عقیده و تعصب کور که با تأسف، جهان امروز به ویژه دنیای اسلام، به شدت گرفتار آن شده و آرزوی صلح و امنیت و گسترش عدل و داد دارد.

واژه‌های کلیدی: عرفان و معنویت، آرمان‌های صلح گرایانه، صوفیان و عارفان، ارزش‌های فرهنگی ایرانی، زبان

و ادب فارسی

تبیین موضوع

واقعیت این است که اگر پژوهشگری بخواهد تاریخ گذشته و قلمرو تاریخی فارسی‌زبانان را مطالعه کند و به اهمیت تاریخی برخی از سرزمین‌هایی چون شبه‌قاره و ممالک آسیای جنوبی و میانه و جز آن پی ببرد و نقش عارفان را بررسی کند و راه‌های مختلفی را که آنها برای نیل به حقیقت و روشی را که مبتنی بر تهذیب باطن و تکمیل نفس خود داشتند و برای مردم، توصیه‌ها می‌کردند و در صلح و صفا و سیر و سلوک معنوی راهنمایی می‌نمودند برای او لازم می‌شود که منابع اصلی را مطالعه کند و چون این منابع، در بسیاری از کشورها به زبان فارسی بوده است لازم می‌شود که زبان فارسی را بیاموزد.

امروزه، آرامگاه‌های عارفان مسلمان در سرتاسر شبه‌قاره و نواحی دیگری از جهان از نظر دارا بودن عبارات منثور و اشعار فارسی (مشحون از خلق درون‌مایه‌ها) که بیانگر ذهنیت اسلامی است نظر هر بیننده و پژوهشگری را جلب می‌کند. بنابه تعریف ابن سینا در نمط نهم اشارات، «عارف کسی است که پیوسته فکرش متوجه عالم قدس است تا نور حق بر باطنش بتابد» و از هر چه او را از خدا باز دارد می‌پرهیزد و عبادتش تمرینی است برای جمعیت خاطر و رفع تشویش و پراکندگی (فصل 2 و 3). و چنین است که بارگاه عارفان در حقیقت، واسطه‌هایی هستند که مردم از آنان به عنوان زمینه و واسطه ارتباط با گذشته و در نهایت با خداوند بهرمجویی می‌کنند و در گستره فرهنگ ایران و ترویج زبان و ادب فارسی که بر کتیبه‌ها و ستون‌های بارگاه آنها، مطالبی به نظم و نثر نقش بسته از قدیم‌ترین ازمینه تاریخی تا عصر ما، هویت خود را حفظ کرده‌اند.

بقعه‌های بزرگان عرفان برای کسی که جستجوگر دریافت عمیق سنن و اعتقادات مذهبی در سرزمین‌هاست جالب توجه می‌نماید و دیدن آن، خصوصیات هویتی یک آبادی را می‌نمایاند و گذشته از انتباهی که از دیدن مقابر و مزار عارفان به دست می‌دهد و رایحه خاصی ایجاد می‌کند نشانی از یک نوع ایجاد وحدت و هماهنگی و پناهگاهی مطلوب در رخدادهای سیاسی و نظامی ساکنان آبادی آن نواحی را در ذهن تداعی می‌کند.

مقابر معمولاً در محل‌های برجسته و روی پایه‌های بلند آرامگاه‌ها که کاربردی از سنگ مرمر دارد ساخته شده‌اند تا از دور دیده شوند و مقبره‌ها را حفاظی پوشانده که زیارت‌کنندگان، پارچه‌ها در انواع رنگ‌ها و اندازه‌ها همراه دسته‌های گل تازه، طَبَق طَبَق روی آن می‌گذارند و بدین وسیله ادای احترام می‌کنند و نذر و نیاز به جای می‌آورند. آرامگاه‌ها همچنین رونقی از گذشته خود را به سبب اعتقادی که مردم به عرفان داشته و دارند حفظ کرده است و روحیه تکریم و حالت خاکساری در بین مردم پدید آورده است. هوای آن، معتبر و معطر از گل و عطر و گلاب و عود است و این همه حکایت از نقشی دارد که عارفان در طی تاریخ و در طول زندگی خویش، جایگاه مردمی و ارشاد و راهنمایی اثرگذار و سرنوشت‌ساز داشته‌اند و میان مردم، امنیت و اخلاص پدید می‌آوردند و در مجالس و عظ و سخنرانی، مردم را بهره‌مند و محظوظ می‌کردند و در صلح و صفا و همزیستی مسالمت‌آمیز، آنان را به وجد می‌آوردند و در دانش و آگاهی و معرفت مستمعان طبقات مختلف اجتماعی می‌افزودند. «بنای آرامگاه‌ها طی قرن‌ها که از عمر آن می‌گذرد هیچ‌گاه قربانی تعصبات کور و کینه‌توزی مردم هیجان‌زده نشده است و بلکه بر ایجاد همخوانی میان مردم و خداوند، ارتباط و شادمانی و آرامش پدید آورده است و مزار و مطاف همگان به ویژه اهل فضل و شعر و ادب مؤمنان و صاحب‌دلان است». (غروی، 1376: 11)

مشایخ عرفان در سرزمین‌های اسلامی برای ترویج و تبلیغ اسلام در مفهوم گرایش به معنویات و مراعات اخلاقیات و مراتب عدالت و انصاف و محترم داشتن حقوق عامه مخلوقات که همبستگی پدید می‌آورد از زبان فارسی که زبان مادری آنها بوده استفاده کرده آن را وسیله پیام خود ساختند و در حقیقت، اسلام را در این دید اسلامی، بر بال‌های این زبان، رواج دادند.

در نظر عارفان، زبان فارسی سازنده فرهنگ و شکل‌دهنده روابط میان تمدن‌ها بوده است و در دوره‌های مهم تاریخی در سرزمین شبه‌قاره و مناطق قلمرو اسلام و فارسی‌زبانان، زبان رسمی کشورها و دربارها بوده است و افراد دانشمند و باسواد در جهان اسلام، و در تاریخ فکر و اندیشه و هویت ایرانی و اسلامی، نقش اثرگذار ایفا کرده‌اند و اخلاقیات را متعارف ساخته‌اند. بواقع، عارف با اخلاقیاتش متوجه خلق است که می‌خواهد آنها را به راه آورد و لذا با همه مهربان است و عاشق است بر همه عالم چنان که شیخ مصلح‌الدین سعدی شیرازی آورده است که عاشقم بر همه عالم که همه عالم از اوست، چه موری دانه کش باشد و چه خر بارکش در گل مانده، و چه یتیمی که در خجند خاری به پایش خلیده، یا مستی که «ز ناب نبید به مقصوره مسجدی» رفته یا شاهی که بی‌خبر از فرجام کار، ستم می‌کند همه را از سر محبت اندرز می‌دهد و غمخواری می‌کند و امید می‌آفریند و چنین خوبی سبب شده که از اصلاح هیچ کس ناامید نباشد (یزدان پرست، 1400: 6)

یکی از نمایان‌ترین و پیشکسوت‌ترین و در عین حال معروف‌ترین نویسندگان و عارف برجسته که وسیله زبان فارسی و در پرتو اخلاق تعلیمات عالی‌ه اسلام گونه‌ای که صلح و مودت و عدالت را در مرحله نظر و عمل همپوشانی کرده و میلیون‌ها انسان از وجود او بهره‌مند شدند و مزارش بیش از هزار سالی است که مرجع خلاق واقع شده سید مخدوم علی بن عثمان هجویری مشهور به حضرت داتا گنج‌بخش (متوفی 465ق) است؛ صاحب کتاب پرارزش کشف‌المحجوب؛ نخستین اثر عرفانی به نثر فارسی که در آن اسرار و رموز تصوف را شرح داده است. علامه محمد اقبال در حق او گفته است:

سید هجویر، مخدوم امم	مرقد او پیر سنج را حرم
بندهای کوهسار آسان گسیخت	در زمین هند تخم سجده ریخت
عهد فاروق از جمالش تازه شد	حق ز حرف او بلند آوازه شد
پاسبان عزت ام الکتاب	از نگاهش خانه باطل خراب
خاک پنجاب از دم او زنده گشت	صبح ما از مهر او تابیده گشت

(اقبال لاهوری، 1343: 37)

هجویری برای ارشاد و هدایت مردم منطقه، نخست برای خود فرصتی ایجاد کرد که به تحصیل علوم و در احراز تزکیه نفس و تهذیب اخلاق و باروری ذهن و کسب صفای باطن که زمینه‌ساز انسانی هدفمند برای هدایت بشریت است بپردازد و موضوعات عرفانی و اخلاق و منش انسانی و روحیه خدمتگزاری را در زندگی خصوصی و اجتماعی خود مطالعه و تمرین کند و پس از مرحله پختگی و اشراف در این زمینه‌ها به رهبری و ارشاد پردازد. کاربرد این روش و ریاضت‌ها که برخورد هموار کرد موجب شد که هزار هزار هندوها و دیگر فرقه‌ها و اقشار مختلف، به سوی او جذب شوند و از ارشادات او در گرایش به همزیستی مسالمت‌انگیز و مراودات انسان‌گرایانه و پاسداشت حقوق مجموعه آفرینش، پیروی کنند. بی‌شک جاذبه عارفانی نظیر هجویری و میر سید علی همدانی نتیجه آن بوده که آنان، درس‌های

عرفانی و اخلاقی را با عمل خود و با مسائل عادی روزانه، تطبیق می‌دادند.

مایه تأسف است که امروز بسیاری از ما که شیفته سخن‌های عرفانی هستیم، در عمل خیلی از عرفان دوریم. متون عرفانی و گفته‌ها و اشعار سخنوران عارفی چون حافظ و مولوی و سعدی و بایزید و ابوالحسن خرقانی و نجم‌الدین رازی و علاءالدوله سمنانی و علی هجویری و معین‌الدین چشتی و سید علی همدانی و عمر شهرودی و عثمان مروندی و زکریا ملتانی و داستان‌های اسرار التوحید و منطق‌الطیر و الهی‌نامه و امثال آن را می‌خوانیم و ظاهراً لذت هم می‌بریم ولی یاد نمی‌گیریم و به ما هم یاد نمی‌دهند که چگونه از این میراث غنی عرفانی در زندگی روزمره فردی و اجتماعی استفاده کنیم و از چشمه جوشان عرفان، آبی بنوشیم.

آنچه امروز از مطالعه آثار و خدمات و شیوه زندگی و مدیریت عارفان برای بهتر زیستن باید آموخت صرف نظر از آسیب‌شناسی تصوف این است که بفهمیم عارفان شارح و متکلمان نامی مثل حضرت میر سیدعلی همدانی و جناب علی هجویری و نظایر آنان در ترویج معارف اسلامی و فرهنگ و زبان و ادبیات فارسی که از بالندگی بالایی ممتاز بودند چه شیوه‌ای را برگزیده بودند و چگونه به خودسازی خویش پرداخته بودند و به چه مرتبه‌ای از فرهیختگی رسیده بودند که جاذبه‌های معنوی و هنری آنان، موجب کشش میلیون‌ها انسان به سوی آنان می‌شده است و طی قرن‌ها بر فکر و ادراک مردم تأثیر زیاد داشته‌اند و هنوز هم بسیاری از مردم جهان برایشان چنان ارجی قائلند که حضوری مدام در زندگی آنان دارند و به زیارت مرقدشان می‌روند و ارتباط معنوی عمیقی می‌گیرند.

بنابر این امروز یکی از گام‌ها، مطالعه زندگانی پیشاهنگان بزرگ عرفان و خواندن دقیق آراء و آثار و پی بردن به طریق و روش کاربردی آنان در تبلیغ فرهنگ اسلامی است که با زبان فارسی، گسترش بی‌کران و فروغی جاودان دادند و عامه مردم را به مطالعه و همزیستی مسالمت‌آمیز و تحمل عقاید یکدیگر در پرتو پیروی از مدنیت اجتماعی و پای‌بندی به منشورهای اخلاقی که سبب پیشرفت فکری و فرهنگی و اقتصادی و عدالت اجتماعی در محیط زیست و زندگی اجتماعی می‌شد سوق دادند و هدایت کردند. گام دیگر، تحقیق برگزیده‌ها و نوشته‌های آنان است که در اختیار مردم قرار گیرد.

بی‌گمان، عارفان «به معنی دقیق کلمه» که در پایه و اساس عالمانه عمل می‌کردند چه آنان که در مناطق مختلف جهان و چه کسانی که در منطقه وسیع شبه‌قاره، مقیم بودند یا در ایران پا به عرصه وجود نهند جملگی به تدریج در اثر مساعی جمیل خود و از طریق سیر و سفر و مجالست و گفت و گو و نفوذ کلام و گسترده‌گی آثار، توانستند بسیاری از اهل طریقت و طبقات مختلف مردم را در نواحی مختلف جهان، مشغوف سازند و در گسترش عرفان و معنویت، نقش اساسی و بسیار مهمی ایفا کنند و با تشویق و ترغیب مسلمانان در اتحاد و کار و تلاش در زندگی و مهربانی کردن، مفاهیم اخلاقی و انسانی را سرلوحه کار و فعالیت خود قرار دهند و به نیروی ایمان، منشأ کردارهای بزرگ گردند و همه را به آشتی و مهرورزی و نیک‌خواهی فرا خوانند و حق‌جویی و آیین آزادگی و فتوت و فرهنگ انسانی را تسری و وسعت جهانی دهند. متون عرفانی آنان نیز از جمله آثاری هستند که در طول تاریخ ادبیات، نقش وافر و در تحولات ساختاری زبان فارسی داشته‌اند.

چنان‌بینی و طرز نگارش و بیان بینش و سلوک عارفانی مثل علی هجویری و زکریا ملتانی و شاه عبداللطیف بهتانی و مخدوم نوح سهروردی و عثمان مروندی و سچل سرمست و میر سیدعلی همدانی و بوعلی قلندر و پرشماری دیگر - که با تمام وجود از اخلاص کامل برخوردار بودند (همان اصل اخلاص

که در تعالیم عارفان بزرگ ایرانی است و به معنی دیگر، عاشقانه مخلوقات خداوند را دوست داشتن و انسان را که نسبتی با حق دارد به دیدهٔ مَنّت نگرستن؛ کرامتی که خداوند در قرآن بیان می‌کند: و لقد کَرَّمنا بنی آدم)، ذره‌ای ستم به کس روا نمی‌دارند و آدم و عالم را «عیالُ الله» می‌خوانند و خلقت را فعل خدا و خیر محض می‌فهمند ضمن آن که از شیوه‌های برقراری ارتباطاتِ درست و مؤثر با مخاطبان و نکات کلیدی آن که موجب هم‌افزایی و ارزش‌افزایی و ایجادکنندهٔ آثار تصاعدی می‌شود بهره‌مندند. در نظر آنان، مرد مؤمن و سالک واقعی، خود را از سوگند دروغ، عدم ایفای به عهد، دعای بد و سخنان دل‌آزار و از بروز عواطفی مثل خشم و حقد و خصومت نگاه می‌دارد و می‌کوشد در همه اعمال، نیت خود را راست کند و سعی می‌کند که زندگانی را ساده به سر ببرد و در اعمال خود، شکسته نفسی و فروتنی نشان دهد و عدل و جوانمردی و شفقت و مروت و کسب رزق حلال و رویهٔ درست‌کاری و حقیقت‌گویی و حق‌طلبی و عشق و محبت را به همنوعان تعلیم و رواج دهد.

همانان، فرماندهان و زمامداران را تذکر می‌دهند که در حکمرانی، مسئول بهبودی زندگی و رعایا باشند و حفظ جان و مال و عزت و آبروی مردم را مراقبت کنند و به نخستین و مهم‌ترین فریضة حکمرانی عمل کنند، یعنی حکمرانی قانون که اجرای عدالت شود زیرا عدم رعایت تسری قانون به همگان، برای مردم احساس محرومی می‌آورد و سبب پیدایش انواع فساد و بدی‌ها می‌شود. هر مدیر مسئولی مثل هر انسان باکمالی، باید محیط زندگی را بر مبنای فداکاری و ایثار استوار کند و به احساسات مردم بها دهد تا جامعهٔ انسانی به سوی کمال شکل گیرد.

عارفان بزرگی نظیر سَچَل و زکریا ملتانی با الهام از روش و اندیشهٔ سخنوران بزرگ و عارفان نامداری مانند جلال‌الدین مولوی و فریدالدین عطار و شمس‌الدین محمد تبریزی که توانسته‌اند فراتر از عصر و جغرافیای زندگی‌شان، اثرگذاری داشته باشند، سفارش کرده‌اند که وصیت‌نامه و منطق‌الطیر عطار و آموزه‌های مولوی که در آثارشان متجلی شده برای بهره‌گیری در طریق زندگانی همواره خوانده شود و به آن وصیت و منطق و آموزه‌ها عمل گردد زیرا که ویژگی‌هایی در حکمت آنان وجود دارد که آنان را به اکنون و آینده پیوند می‌زند. و همچنین به مصلح‌الدین سعدی که سخنانش، راهنمای زندگی و داروی رنج‌های عمیق انسان است ارادت ورزیده و جایگاه بلند این عارف غزل‌سرای نامی و سترگ را که دگرگونی در آدمی پدید می‌آورد و محبت و معرفت و شعور و عشق بر می‌انگیزاند، ستوده است. جنان که شاه عبداللطیف به مولانا جلال‌الدین که برای او به منزلهٔ آموزگار بزرگ و مهربان است دل دوخته و اندیشه و سخن‌های نغز او را که ساده و صمیمی و بی‌تکلف بیان کرده در تکوین شخصیت و مبانی عرفانی خود بسیار مؤثر دانسته است؛ شخصیتی که خود از خصایص بارز انسانی برخوردار بود و در نشر تعالیم عرفانی و ارشاد خلق با وعظ و خطابه و تدریس همچون مخدوم نوح سهروردی به نظم دلپذیر و عالمانه می‌کوشید و به لطافت زبان و حسن اخلاق و فیاضی و طهارت ظاهر و باطن و دیگر صفات حمیده، ممتاز بود، (جونجو، 1980: 56، 63/ شبلی، 1995: 236/ صافی، 1385: 120)

براندیشمندان و سخن‌شناسان برجسته پوشیده نیست که مولانا افتخار حوزهٔ زبان فارسی و فرهنگ ایرانی و از سخن‌سرایان و متفکران بزرگ و از عالمان و عارفان بلندپایهٔ جهان است که اندیشه‌های تصوف را در قالب شعر به زیباترین وجه به جهانیان عرضه نمود و بسیاری را گرویدهٔ خود کرد و حماسهٔ عرفانی او از بسیاری جهات برای عارفان و اهل نظر، بازتاب طنین جوانمردی و اخلاق شهسواری و تاریخی داشته است و هرچند به شبه‌قاره نیامد لکن چنان مردم این منطقه و بزرگان دانش و ادب این خطه

با او آشنایی داشته و دارند که گویا فرزند این خاک و بوم بوده و هادی و راهنمای آنان واقع شده است و بسیاری از اندیشمندان و صاحبان ذوق، او را مرشد روشن ضمیر خود خوانده‌اند و اگرچه زبان معیار او فارسی بوده، دامنه نفوذ کلامش، پهنای جهان را در نور دیده و افکارش، آویزه گوش روزگار گشته است و نوع نگاه او به انسان و زندگی و معارف معنوی بشر امروز می‌تواند در یافتن پاسخ‌های مناسب برای پرسش‌ها و مسائل وی کارساز باشد.

حدود نیم قرن پیش هم، روح پاک مولوی، معراج‌نامه فیلسوف و متفکر بزرگ علامه محمد اقبال را می‌سازد و راهنمای شعر و فلسفه روحانی او می‌شود و اقبال موفق شده با الهام از اندیشه پیشوای خود مولانا که فکرش بر آستانش در سجود می‌رود، جمعیت زیادی از مسلمانان را منقلب کند و در آنها، تحرک و پویایی و انقلاب فکری و جمعیت خاطر پدید آورد و از گنجینه معنوی این غول معرفت که نمادی از طرز زندگی و هدایتگر ایده‌آل و مرهم روح و بیداری فطرت انسانی بوده در طلب آرمان‌های انسانی بهره‌ها گیرد و برای تأمین سعادت جهانیان و به ویژه مسلمانان که لازم است در وادی عرفان و هنر و ایمان و عشق و عقل و مدارا و همزیستی و صلح پایدار و تلاش دائم، بر بلندای مقام علمی و اخلاقی باشند راهنمایی بخشد.

غبار ره‌گذر را کیمیا کرد	گره از کار این ناکاره وا کرد
مرا با عشق و مستی آشنا کرد	نی آن نی نواز پاکبازی

(اقبال، 1343: 459)

بر اهل مطالعه و معرفت پوشیده نیست که مولانا با وجدان‌ها بحث می‌کند و در تعلیمات خود به انسان‌ها نظر دارد و به دنبال انسانیت و همبستگی‌های بشری بوده است و آنچه می‌خواسته است، تجلی خلق و خوی انسانی در وجود آدمیان بوده که با تزکیه درون، معرفت به حق، خدمت به خلق، عشق و محبت، ایثار و شوق به زندگی و ترک صفات ناستوده حاصل آید و این مفاهیم او از طریق آثارش، قریب به اتفاقاً اقطاب عرفان و اهل نظر را در جهان، متأثر کرده است و سرمشق‌های اعتقادی و فکری و معنوی قرار گرفته است و به مثابه مهتابی فروزان، فضای تاریک و یأس‌آلود عصرها و حتی دنیای مدرنیته امروز را سخاوتمندانه روشن می‌کند و نسل‌های سرگشته و پریشان را در پرتو آموزه‌های امیدبخش خود، آرام و قرار می‌بخشد و پیام صلح و دوستی می‌دهد.

عارفان، بخشی از تاریخ و اندیشه‌های اجتماعی‌اند و جایگاه والایی در جنبش‌های بزرگ و بالابردن سطح آگاهی و شعور مردم داشته‌اند و از سر آزادی و وارستگی، سر تسلیم در برابر سیاه و ستم نمی‌آوردند و با سرافرازی و آزادمنشی و دل‌آرایی و پاس داشتن حقوق مردم و یاری درماندگان و گشاده دستی و رازداری و بی‌نیازی و بی‌ریایی و بی‌باکی می‌زیستند و می‌شد فرهنگ پهلوانی و انسانی را از آنان آموخت، و دریغا که این اندیشه والای انسانی عارفان و جریان اندیشه خاصی از گروهی از بزرگان قلندران و رندان که خصایص ویژه‌ای داشته‌اند از حافظه تاریخی ما، پنهان مانده است و بحث مستوفانی را در این زمینه می‌طلبد که طرح آن در اینجا ممکن نیست. اقبال گوید:

قلندر چو ره باز آسمان‌ها	به بال او سبک گردد گران‌ها
فضای نیلگون نخجیر گاهش	نمی‌گردد به گرد آشیان‌ها

(اقبال، 1343: 480)

نتیجه گیری:

شناخت اندیشه‌های عارفان و چهره‌های معنوی بزرگ که به برخی از آنان به اجمال در این متن اشاره کردیم در حقیقت، شناختی است برای تعمیق همه آنچه که به آدمی مربوط می‌شود و بشر امروز به شدت به پدیده‌های امیدبخش و پیوند با منابع فرهنگی آنان در جهان پر آشوب معاصر نیازمند است و میل دارد که عارفان بزرگی نظیر مولانا با نقب زدن به ساحات مختلف وجود انسان، او را بر دردها و درمان‌هایش و با عمیق‌ترین مضامین اخلاقی و انسانی آگاه کند و زندگی‌شناسی و درست زیستن را در فضای پر نشاط به او بیاموزاند و پرده‌های جهل و غفلت و نقشفات و تعصبات کور و افزون‌خواهی‌های سیری‌ناپذیر فسادآور و ملالت‌انگیز را از دامن بشریت امروز بزداید. مولوی و امثال میر سید علی همدانی هنوز، درخشان‌ترین امید برای جهان اسلام اند و همچنین آموزه‌های عارفان دیگری که در پایه و اساسی عالمانه عمل می‌کردند و در ترغیب مسلمانان به اتحاد و کار و تلاش در زندگی و مهربانی کردن با هم‌نوع، مفاهیم اخلاقی و انسانی را سرلوحه کار و فعالیت خود قرار می‌دادند و به نیروی ایمان، منشأ کردارهای بزرگ و مظهر آشتی و مهرورزی و نیک‌خواهی واقع می‌شدند تا هنر عشق‌ورزی را که بالاترین رتبه و درجه است در وجود بشر، نهادینه کنند. عارفان، همیشه عقل و دل را همراه می‌کردند و حق معرفت را به جا می‌آوردند. آنان عقلی را رواج می‌دادند که جان‌فزا بود و چون عقل و عشق را در هم می‌آمیختند و از ننگ و نام و جنگ به دور بودند کلامشان، اثرگذاری غریبی پیدا می‌کرد.

از این رو آشنایی با شیوه و مرام عارفان در تعلیم معارف و درک آثار ارزشمند آنان و به ویژه کتاب ارزشمند مثنوی معنوی که بسیاری از مباحث مربوط به عرفان نظری و عملی و همچنین سیر و سلوک انسان و مراحل عروج به نردبان آسمان را مطرح می‌سازد همچنان می‌تواند برای دستیابی به خوشبختی و سعادت‌مندی انسان امروز که نیازمند پیروی از انسان کامل است، راهگشا و داروی رفع رنج‌های عمیق انسان باشد.

منابع و مأخذ:

- ##- اقبال، محمد (1234) کلیات اشعار فارسی، به اهتمام احمد سروش، تهران: سنایی
- ##- جونیجو، عبدالجبار (1980) سندی شاعرکی فارسی شاعری جواهر حیدر آباد سند
- ##- شبلی، محمد صدیق (1995) شعرای بزرگ عرفانی پاکستان، اسلام آباد
- ##- صافی، قاسم (1385) سفرنامه سند، تهران: دانشگاه تهران
- ##- غروی، مهدی (1376) آرامگاه در گستره فرهنگ ایرانی، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی
- ##- یزدان پرست، حمید (1400) عرفان سعدی اطلاعات: ضمیمه فرهنگی

مصلحان اجتماعی تأملی در پیامهای بشری عارفان ایران و شبه قاره

ORIGINALITY REPORT			
6%	6%	0%	1%
SIMILARITY INDEX	INTERNET SOURCES	PUBLICATIONS	STUDENT PAPERS
PRIMARY SOURCES			
1	nosokhan.com Internet Source	1%	
2	jls.um.ac.ir Internet Source	1%	
3	www.ariaye.com Internet Source	1%	
4	ensani.ir Internet Source	<1%	
5	www.ibna.ir Internet Source	<1%	
6	www.rayanmehr.com Internet Source	<1%	
7	Karim Haji Zadeh Bastani, Esmaeel Maroufi Aghdam, Said Satar Nezhad, Fariborz Tahmasebi. "Study of Locating Quranic Verses and Other of Inscriptions in The Buildings of Islamic Period, Based on Their content (Research on Tombs of Seljuk Period in The Northwest of Iran)", Parseh Journal of Archaeological Studies, 2018 Publication	<1%	
8	makhavan.ir Internet Source	<1%	

9	khabarban.com Internet Source	<1 %
10	ganjoor.net Internet Source	<1 %
11	effat.blogfa.com Internet Source	<1 %
12	is.nkzu.kz Internet Source	<1 %
13	www.jalalrafie.blogfa.com Internet Source	<1 %
14	phaidrabg.bg.ac.rs Internet Source	<1 %
15	raizakohistan.blogspot.com Internet Source	<1 %

Exclude quotes Off

Exclude bibliography Off

Exclude matches Off

THE RESEARCH JOURNAL ANAHITA

Department of Persian, Lahore College for Women University, Lahore,
Pakistan

Performa for build evaluation of the research article submitted for publication in Anahita

Title of the Research Article :

**Social reformers a reflection on the human messages of the mystics of Iran
and the subcontinent**

مصلحان اجتماعی تأملی در پیام های بشری عارفان ایران و شبه قاره

Language of the Research Article: **Persian**

**After evaluating of the research article, please select one of the followings and put your signature in
the relevant box**

1	Acceptable: The research article is of sufficient merit to justify the publication and no change is suggested.	<u>Yes</u>
2	Acceptable with Major Revisions: The research article is of sufficient merit to justify the publication. Comments are enclosed and verification of the revisions is left up to the satisfaction of the Editorial Board:	N A
3	Acceptable with Minor Revision: The research article is not acceptable in its present form. The comments are enclosed and the author is allowed to revise and re-submit his / her research article for re-evaluation to me.	N A
4	Not Acceptable The research article is not of sufficient merit to justify the publication and comments are enclosed.	N A

R.M.
Sahm

Comments (extra sheets may be attached :)

از قرآن و شواهد تاریخی مشهود است که تعداد قابل ملاحظه‌ای از عارفان ایرانی، به تدریج و طی قرن‌ها متمادی عازم شیعه قاره و سرزمین دیگه شده‌اند آن منطقه، به ایران صغیر اشتها یافت. خانقاه و مسجد باشکوه میر سید موسوم به شاه همدان که در سرینگر بنا کرد و مرکز تعلیم

فرهنگ ایران زمین بود همچنان مورد توجه و احترام مردم است و مزارش نیز در

شهر کولاب که جزء کشور تازه استقلال یافته تاجیکستان می‌باشد همواره زیارتگاه خاص و عام است و تألیفاتش نیز بالغ بر 70 کتاب و رساله، مطالعه می‌شود

با توجه به محدود بودن زمان ایراد سخن در همایش و با عنایت به گستردگی موضوع، برای نمونه در متن مقاله به ویژگی‌های علمی و اخلاقی چند عارف اثرگذار نظیر علی هجویری، مخدوم نوح سهروردی، زکریا ملتانی، عثمان مروندی، میرسید علی همدانی، شاه عبداللطیف بهتایی، شیخ حسن خرقانی، مولانا جلال الدین رومی، عطار نیشابوری، فاروقی مشهور به سچل سرمست و جز آن اشاره می‌کنیم که بررسی زندگی و شخصیت و روش و منش و صفای باطنی که در ارتباطات اجتماعی و مراوده با مردم و سرزمین‌ها داشته‌اند پس از گذشت قرن‌ها، هنوز می‌تواند در بهسازی اندیشه و تصحیح ذهن مردم امروز، و در شیوه حکومت داری و تدبیر مدن و آشتی و مهربانی در کشورهای اسلامی، کارایی داشته باشد. آنان که در زمره حق جوین و پاکبازان یاد می‌شوند. جهان امروز به ویژه دنیای اسلام، به شدت گرفتار آن شده و آرزوی صلح و امنیت و گسترش عدل و داد دارد.

پژوهش مهمه باید چاپ‌باشد.

Name and Address of the Evaluator

Prof.Dr.Reza Morad Sahrai

Department of General Linguistics, of Persian Literature & Foreign Languages,

Allameh Tabataba'i University, Tehran-Iran

R. M.

Sahrai

Signature of the Evaluator

THE RESEARCH JOURNAL ANAHITA

Department of Persian, Lahore College for Women University, Lahore,
Pakistan

Performa for build evaluation of the research article submitted for publication in Anahita

Title of the Research Article :

**Social reformers a reflection on the human messages of the mystics of Iran
and the subcontinent**

مصلحان اجتماعی تأملی در پیام های بشری عارفان ایران و شبه قاره

Language of the Research Article: Persian

After evaluating of the research article, please select one of the followings and put your signature in
the relevant box

1	Acceptable: The research article is of sufficient merit to justify the publication and no change is suggested.	Yes
2	Acceptable with Major Revisions: The research article is of sufficient merit to justify the publication. Comments are enclosed and verification of the revisions is left up to the satisfaction of the Editorial Board:	
3	Acceptable with Minor Revision: The research article is not acceptable in its present form. The comments are enclosed and the author is allowed to revise and re-submit his / her research article for re-evaluation to me.	
4	Not Acceptable The research article is not of sufficient merit to justify the publication and comments are enclosed.	

Professor
Govt. Islamia Graduate College (WU)
Lahore Cantt.

Comments (extra sheets may be attached :)

تاریخی شواہد سے یہ ظاہر ہوتا ہے کہ بہت سے ایرانی عارف مختلف صدیوں کے دوران بتدریج شبہ قارہ اور دیگر علاقوں کی طرف روانہ ہوئے ہیں۔ ان میں سے بعض نے اسلامی معارف کی تبلیغ ایرانی زبان اور ثقافت کی ترویج کی۔ ان کی کوششیں، ان کی یاران اور نقوی کے ساتھ علم اور عمل کا سرمایہ ہیں انہوں نے علاقوں کی ثقافت اور تمدن کو اسلامی عظمت سے مالا مال کر دیا۔ ان کی تعلیمات کی اساس انتی وسیع بولی کہ ان علاقوں کی ثقافت خوبصورتی سے بدل گئی اور نئی پہچان حاصل کیا کی جیسے کشمیر کا علاقہ جہاں سید علی حسینی بمعانی نے اٹھویں صدی بحری میں کم مدت میں جامع اور جانب طریقوں کے ذریعے ایرانی اسلامی عرفان کی توسیع اور فارسی زبان اور ثقافت کی ترویج کی اور اس علاقے کو ایران صغیر کے نام سے معروف کیا۔

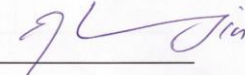
مقالی نگار نے عارفوں کی علمی اور اخلاقی خصوصیات کی چند مثالیں پیش کرتے ہیں جو علی تجویری، مخدوم نوح سروردی زکریا ملتانی عثمان مروندی، شاہ عبد اللطیف بھٹانی اور ان جیسی شخصیات کی زندگی شخصیت اور روشنی سے بھرپور سلوک کو بیان کرتے ہیں۔ کی تصحیح، حکومت داری مدنی تدبیر اور اسلامی ممالک میں صلح اور محبت کو فروغ دینے کے لئے کارآمد ہو سکتی ہیں، مصنف کا یہ مضمون مثبت افکار کا حامل ہے۔

مقالہ چھاپنے کی سازش کی جاتی ہے۔

Name and Address of the Evaluator

Prof. Dr. Shazia Shoaib

Govt Islamia College Women Lahore, Cant

Signature of the Evaluator

Professor
Govt. Islamia Graduate College (W)
Lahore Cantt.